

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

Γ΄ ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ – Δ΄ ΤΑΞΗΣ ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ

ΠΕΜΠΤΗ 13 ΙΟΥΝΙΟΥ 2013

ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

A. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1. Και με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και όλοι οι άλλοι τεχνίτες. Δηλαδή χτίζοντας με καλό τρόπο σπίτια/ απ' την καλή κατασκευή σπιτιών θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, όμως χτίζοντας με κακό τρόπο, κακοί. Γιατί, αν δε συνέβαιναν έτσι τα πράγματα, καθόλου δε θα χρειαζόταν αυτός (ο άνθρωπος) που θα δίδασκε, αλλά όλοι (οι τεχνίτες) θα ήταν καλοί ή κακοί από τη γέννησή τους/ από μόνοι τους.

Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές· κάνοντας δηλαδή όσα συμβαίνουν στη συναλλαγή μας με τους άλλους ανθρώπους άλλοι γινόμαστε δίκαιοι και άλλοι άδικοι, ενώ κάνοντας όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και αποκτώντας (σιγά σιγά) τη συνήθεια/ συνηθίζοντας να αισθανόμαστε φόβο ή θάρρος, άλλοι γινόμαστε ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και σε σχέση με τις επιθυμίες και την οργή· άλλοι δηλαδή γίνονται σώφρονες και πράοι και άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, οι πρώτοι με το να συμπεριφέρονται με αυτόν το συγκεκριμένο τρόπο στις περιστάσεις αυτές και οι άλλοι με τον αντίθετο τρόπο. Και με ένα, λοιπόν, λόγο, τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας (οι έξεις) διαμορφώνονται από την επανάληψη όμοιων ενεργειών.

B1.

α. Ο Αριστοτέλης αναφέρεται στις οργανωμένες πόλεις, όπου οι πολίτες εθίζονται στην ηθική πράξη (πολιτική διάσταση της αρετής). Αυτό το έργο το αναλαμβάνουν οι νομοθέτες. Αυτοί ορίζουν τους κανόνες της κοινωνικής ζωής και της πρέπουσας συμπεριφοράς και εθίζουν τους πολίτες στην άσκηση της αρετής, για να γίνουν ενάρετοι. Η λέξη που έχει ιδιαίτερο νοηματικό βάρος είναι η μετοχή «εθίζοντες». Με αυτή υπογραμμίζει την ευθύνη των νομοθετών. Αυτή η νομοθετική μέριμνα αποτελεί τη θεμελιώδη προϋπόθεση για την ολοκλήρωση και τελείωση των μελών ενός κοινωνικού συνόλου. Η ουσία του επιχειρήματος είναι ότι αν η ηθική αρετή υπήρχε εκ φύσεως στον άνθρωπο, θα ήταν άτοπο οι νομοθέτες να ενεργούν με αυτόν τον τρόπο, δηλαδή να προσπαθούν με τους νόμους να εξασκήσουν και να εθίσουν τους πολίτες στην ηθική αρετή.

Η πολιτικά οργανωμένη κοινωνία, η «πόλις», αποτελεί έναν ευρύτατα νοούμενο παιδευτικό θεσμό που έχει δυναμικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα ο πολίτης να «τελειούται» στο εσωτερικό της καθόλη τη διάρκεια της ζωής του. Ο κατεξοχήν παιδαγωγός της κοινωνίας είναι ο νομοθέτης, ο οποίος επιδίδεται στην ηθική διάπλαση του νέου όχι με τη θεωρητική διδασκαλία αλλά με την θέσπιση των νόμων.

Οι νόμοι μεταφέρουν και τοποθετούν τον αυριανό πολίτη στην αντικειμενική πραγματικότητα και, ειδικότερα, στο εσωτερικό συγκεκριμένων καταστάσεων, ενώ ταυτόχρονα θέτουν τα όρια της κοινωνικά αποδεκτής συμπεριφοράς του, εμποδίζοντάς τον έτσι να εκτραπεί σε αστόχαστες ενέργειες. Πρόκειται λοιπόν για μια δια βίου επιδιωκόμενη ηθική διάπλαση. Έτσι θα διαμορφωθούν πολίτες με ηθική ποιότητα, οι οποίοι θα είναι χρηστοί και θα επιτελούν έντιμες πράξεις με στόχο το υπέρτατο αγαθό, την ευδαιμονία.

Πάντως «βούλημα», επιδίωξη του νομοθέτη είναι η ηθική τελείωση των πολιτών. Αυτό δε σημαίνει ότι ένας τέτοιος στόχος πραγματώνεται πάντοτε με επιτυχία. Ανάλογα με την επιτυχία ή όχι του στόχου χαρακτηρίζεται και το πολίτευμα «ἀγαθό» ή «φαῦλο». Εδώ ο φιλόσοφος υπονοεί ότι η αρετή ή η κακία εναπόκειται και στους ίδιους τους πολίτες. Η αποτυχία του «βουλήματος» του νομοθέτη είναι πιθανό να μην οφείλεται μόνο στον προχειρογραμμένο νόμο (ἀπεσχεδιασμένον) αλλά και στην επιλογή του πολίτη (την «προαίρεσιν»).

β. Όταν ο άνθρωπος κάνει ηθικές ενέργειες τότε καλλιεργεί την ηθική αρετή, όταν όμως κάνει ανήθικες πράξεις, γίνεται ανήθικος. Ο Αριστοτέλης συχνά χρησιμοποιεί την αντίθεση «γένεσις – φθορά» (γίνεται – φθείρεται), που είναι θεμελιώδης στη φιλοσοφική σκέψη. Ο Αριστοτέλης αναλύει αυτό το δομικό αντιθετικό ζεύγμα στο έργο του : «Περί γενέσεως καί φθοράς», όπου δέχεται ότι η φθορά μιας ουσίας ισοδυναμεί με τη γένεση μιας άλλης και το αντίστροφο. Άλλωστε όλα τα όντα και οι καταστάσεις ακολουθούν την πορεία: γένεση – αύξηση – τελείωση – παρακμή – φθορά/ θάνατος.

Η προαναφερθείσα φράση, ότι δηλαδή κάθε αρετή γεννιέται και φθείρεται με τον ίδιο τρόπο εκ πρώτης όψεως φαίνεται παράδοξη. Ο φιλόσοφος υποστηρίζει ότι, με την ίδια διαδικασία, δηλαδή με την άσκηση και τον εθισμό άλλοι γίνονται καλοί και άλλοι κακοί. Αμέσως παρακάτω θα δείξει ότι η άσκηση και ο εθισμός δεν οδηγούν πάντοτε σε θετικά αποτελέσματα, αλλά αυτά εξαρτώνται από την ποιότητα και τον εύστοχο τρόπο επιτέλεσης μιας πράξης.

B2.

α. Η λέξη **ἔξις** παράγεται από το θέμα του ρήματος «ἔχω» (μέλλ.: ἔξω από το θέμα σεχ- < ἡεχ- < ἔχ- + παραγωγική κατάληξη -σις, η οποία δηλώνει ενέργεια). Αρχικά δήλωνε κατοχή, απόκτηση, την ενέργεια για απόκτηση και κατοχή (πρβλ. τη γνωστή φράση ἔξις δευτέρα φύσις/ *consuetudo secunda natura* = η ιδιότητα που αποκτήθηκε με τον εθισμό είναι μόνιμη και σταθερή, σαν να υπάρχει από τη φύση)-. Αργότερα δήλωνε μια ιδιότητα που την απέκτησε ο άνθρωπος με την επανάληψη μιας πράξης ή με τη συνεχή επίδραση του ίδιου παράγοντα. Είναι η μόνιμη κατάσταση, η ιδιότητα που προκύπτει από συνήθεια ή από άσκηση και με αυτή τη σημασία τη χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης, δίνοντάς της ηθικό περιεχόμενο (ἔξεις είναι τα μόνιμα γνωρίσματα / στοιχεία του χαρακτήρα μας, καλά ή κακά). Η ετυμολογική

άλλωστε συγγένεια με τη λέξη «σχήμα» <σχίσω <ἔχω + παραγωγική κατάληξη –μα που δηλώνει αποτέλεσμα, εξηγεί αυτή τη σημασία που της αποδίδει ο φιλόσοφος, τη μόνιμη δηλαδή μορφή/ σχήμα του χαρακτήρα ενός ατόμου, τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα που αποκτιούνται με την επίμονη άσκηση. Σύμφωνα, εξάλλου, και με τον ορισμό, στη νέα ελληνική ἔξη είναι η ιδιότητα (ικανότητα, συνήθεια, διάθεση, εξοικείωση) που αποκτήθηκε με την επανάληψη μιας πράξης ή με τη συνεχή επίδραση του ίδιου παράγοντα.

β. Στην ενότητα αυτή επισημαίνει πόσο μεγάλη είναι η σημασία της ηθικής πράξης στις **διαπροσωπικές σχέσεις**, για να αποκτήσει κάποιος την ηθική αρετή: κάνοντας αυτά που κάνουμε στην καθημερινή μας επαφή με τους άλλους ανθρώπους, **πράττοντες γάρ τά ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους**: άλλοι γινόμαστε δίκαιοι και άλλοι άδικοι. Η καθημερινή αυτή συνάφεια/ επαφή είναι βέβαια η ζωή μέσα στην κοινωνία και μάλιστα στην πολιτικά οργανωμένη κοινωνία. Η στάση μας σε καταστάσεις που προκαλούν φόβο, οι συναισθηματικές εκδηλώσεις, ο τρόπος διαχείρισης των επιθυμιών μας και της οργής, η συμπεριφορά στις σχέσεις μας, η ποιότητα των ενεργειών μέσα στην κοινωνία σ' όλες τις εκφάνσεις της ζωής συντελούν στο αν ο άνθρωπος θα αποκτήσει ή όχι ηθικές αρετές. Είναι, επομένως, σαφές και **η κοινωνική διάσταση** της ηθικής.

Με τη φράση ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν, ο Αριστοτέλης συνοψίζει όσα ανέφερε λίγο πριν με τα αντιθετικά ζεύγη των αρετών και των κακιών (επαγωγική συλλογιστική πορεία): Η καθημερινή και αδιάλειπτη συναλλαγή μας με τους ανθρώπους είναι που μας κάνει δίκαιους, όπως η αέναη άσκησή μας να μένουμε θαρραλέοι μπροστά στους κινδύνους μάς κάνει ανδρείους. Φυσικά, με ανάλογο τρόπο γινόμαστε και άδικοι ή δειλοί.

Πιο συγκεκριμένα:

Επαγωγικός συλλογισμός:

- **Προκείμενες:** «Πράττοντες... ούτωςί».
- **Συμπέρασμα:** «Καί ἐνί λόγῳ... γίνονται».

Το συμπέρασμα από αυτά τα παραδείγματα είναι ότι οι ιδιότητες που αποκτούμε (οι ἔξεις), και οι καλές και οι κακές, είναι αποτέλεσμα της επανάληψης ὁμοίων ενεργειών. Με τις επανειλημμένες πράξεις σωφροσύνης και με τη συστηματική μας αποχή από τις ηδονές γινόμαστε σώφρονες και αποκτώντας σταδιακά τη συνήθεια

να περιφρονούμε τα πράγματα που προκαλούν φόβο και να τα αντιμετωπίζουμε, γινόμαστε ανδρείοι. Φυσικά, βασική προϋπόθεση είναι αυτός που κάνει τις πράξεις να έχει ορισμένα χαρακτηριστικά: να έχει συνείδηση του τι πράττει (είδώς), να έχει επιλέξει τις πράξεις του (προαιρούμενος) και να κάνει αυτές τις πράξεις μόνιμο, σταθερό και αμετάβλητο τρόπο συμπεριφοράς (βεβαίως καί ἀμετακινήτως ἔχειν).

Μπορεί η επανάληψη των όμοιων ενεργειών να προκαλεί τις έξεις, στη συνέχεια όμως συμβαίνει και το αντίστροφο, όπως αναφέρεται λίγο παρακάτω στα Ηθικά Νικομάχεια (B 2, 78), οι έξεις δηλαδή να γίνονται πηγή των αντίστοιχων ενεργειών και έτσι να δημιουργείται ένας κύκλος: συνηθίζοντας για παράδειγμα να αψηφούμε τους κινδύνους και να τους αντιμετωπίζουμε, γινόμαστε ανδρείοι, και, αφού γίνουμε ανδρείοι, αντιμετωπίζουμε καλύτερα πλέον ό,τι μας προκαλεί φόβο. Σ' αυτή την περίπτωση, βέβαια, οι πράξεις του ανθρώπου γίνονται πολύ πιο εύκολα και είναι ποιοτικά πολύ ανώτερες.

B3. Βλ. σχολικό βιβλίο : «Το αποτέλεσμα ... θέματος»

B4.

γόνιμος	→	γίνεται	αδιάφθορος	→	φθείρεται
απόθεμα	→	νομοθέται	μετόχι	→	είχεν
συνήθεια	→	έθιζοντες	παραφροσύνη	→	σώφρονες
απουσία	→	έστιν	αντίδωρο	→	ἀποδιδόναι
υποδεέστερος	→	ἔδει	πλήθος	→	πάμπολυ

Επιμέλεια: Μανωλάκη Αγγελική

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Δημοσθένους [Φιλίππου] Ἐπιστολή 18-19

Γ1. Μετάφραση

Μου φαίνεται ότι είναι το πιο παράλογο από όλα, διότι ενώ εγώ έστειλα πρέσβεις σε όλη τη συμμαχία, για να είναι μάρτυρες, και ήθελα να κάνω μαζί σας μια δίκαιη συμφωνία για το συμφέρον των Ελλήνων, ούτε τους λόγους γι' αυτά δεχθήκατε από τους πρεσβευτές, παρότι ήταν δυνατό σ' εσάς ή να απαλλάξετε από τους κινδύνους αυτούς που υποπεύονταν κάτι εναντίον μας ή ολοφάνερα ν' αποδείξετε ότι είμαι ο χειρότερος από όλους ανεξαιρέτως. Αυτά βέβαια συνέφεραν το λαό, τους ρήτορες

ωστόσο δεν τους ωφελούσαν. Γιατί λένε εκείνοι που γνωρίζουν καλά την πολιτική σας ότι γι' αυτούς (τους ρήτορες) η ειρήνη είναι πόλεμος και ο πόλεμος ειρήνη.

Γ2.

- πρέσβεις → πρεσβευτήν
- μάρτυρες → μάρτυς
- ὑμᾶς → σφίσι(ν)
- δυσχερές → δυσχερῆ
- φανερώς → φανερωτέρας
- πέμψαντος → πέμφθητι
- ἀπαλλάξαι → ἀπήλλαχθε
- συνέφερεν → συνενέγκη
- ἐλυσιτέλει → λυσιτελοῦντι
- φασί → φάθι

Γ3. α.

- **πάντων:** ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, γενική διαιρετική στο *παραλογώτατον*
- **ὑμῖν:** δοτική προσωπική στο απρόσωπο *ἐξόν*
- **ἀπαλλάξαι:** τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο στη μετοχή του απρόσωπου ρήματος *ἐξόν*
- **τῆς πολιτείας:** ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός, γενική διαιρετική στο *ἐμπειροί*

Γ3.β.

- **ἴν' ὧσι μάρτυρες :** (πρέσβεις) ἐσομένους μάρτυρας
- **με φαυλότατον ὄντα :** ὅτι ἐγώ φαυλότατος εἶην τῶν ἀπάντων

Επιμέλεια: Νίκα Αναστασία